

Immaterieel Cultureel Erfgoed

Organisatie
van de Verenigde Naties
voor Onderwijs,
Wetenschap en Cultuur

Immaterieel
Cultureel
Erfgoed

Het belangrijkste doel van de Conventie voor de Borging van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van 2003 is het waarborgen van praktijken, representaties, vitingen, kennis en vaardigheden die door gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen worden beschouwd als een deel van hun cultureel erfgoed.

Naar een conventie over immaterieel cultureel erfgoed toe werkend

Foto © Instituto Nacional de Cultura / Damián Villalante

De diverse UNESCO-conventies in het culturele veld werden opgesteld en goedgekeurd naar aanleiding van het verzoek van lidstaten om internationale standaarden te ontwikkelen die zouden kunnen dienst doen als basis voor het uitstippelen van nationaal cultuurbeleid, en om de onderlinge samenwerking te bevorderen. De acht normatieve instrumenten die in een periode van 55 jaar werden uitgewerkt, weerspiegelen de prioriteiten van de internationale gemeenschap op het vlak van cultuur op het moment van hun goedkeuring. Als we die instrumenten onderling vergelijken, zien we ook de evoluties op het vlak van cultuurbeleid en van de rollen die verschillende gouvernementele en niet-gouvernementele actoren spelen. Ze vullen elkaar aan voor zover ze verschillende onderwerpen behandelen en een standaardreferentie voor nationaal cultuurbeleid bieden. Bovendien helpen de nieuw aangenomen instrumenten ons om het reeds bestaande instrumentarium beter te begrijpen, aangezien ze de impact van het vroegere beleid en de nieuwe noden weerspiegelen. Samen vormen ze een soort 'gereedschapskist' vol instrumenten die lidstaten kunnen ondersteunen bij hun inspanningen om de culturele diversiteit in de wereld te beschermen in een steeds veranderende internationale context. Hun doeltreffendheid is gebaseerd op het engagement dat lidstaten opgenomen hebben om ze te implementeren na de ratificatie van conventies.

De Algemene Vergadering van UNESCO heeft de Conventie voor de Borging van het Immaterieel Cultureel Erfgoed aangenomen in 2003. Dit was een mijlpaal in de ontwikkeling van een internationaal beleid voor het bevorderen van culturele diversiteit. Voor het eerst erkende de internationale gemeenschap officieel de noodzaak om ondersteuning te bieden voor culturele manifestaties en expressievormen die tot dan toe niet hadden kunnen genieten van zo een grootschalig wettelijk en programmatisch kader. Als aanvulling op andere internationale instrumenten op het gebied van cultureel erfgoed, zoals de Conventie betreffende de Bescherming van Cultureel en Natuurlijk Werelderfgoed, is het belangrijkste doel van de Conventie voor de Borging van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van 2003: de bescherming van praktijken, voorstellingen, expressies, kennis en vaardigheden die door gemeenschappen, groepen en – in sommige gevallen – individuen worden beschouwd als een deel van hun cultureel erfgoed. Dit erfgoed kan zich in verschillende domeinen manifesteren, zoals orale tradities en expressies, opvoeringen, sociale gebruiken, rituelen en festiviteiten, kennis en kunde over de natuur en het universum en traditioneel vakmanschap. Deze operationele definitie, zoals die is opgenomen in Artikel 2 van de conventie, omvat ook de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die geassocieerd worden met immaterieel cultureel erfgoed. De omschrijving is het resultaat van langdurige intergouvernementele onderhandelingen, die concepten op een geschikte manier aanpasten en leidden tot een goedkeuring van de huidige tekst.

Deze brochure wil achtergrond bieden bij de conventie door die acties en programma's toe te lichten die vaak onrechtstreeks hebben bijgedragen tot het ontwikkelen van de ideeën en beleidsopties die uiteindelijk hebben geleid tot de aanvaarding van de tekst van de Conventie zoals die nu bestaat.

● Het eiland Taquile en zijn textielkunst, Peru

● De culturele ruimte van het Boyson-district, Oezbekistan

☞ Het Maroon-erfgoed van Moore Town, Jamaica

☞ Zandtekeningen, Vanuatu

☞ Reuzen en draken uit ommegangen in België en Frankrijk

Foto © Andrew P. Smith / UNESCO

Foto © Cristina Pereira / UNESCO

☞ De Chopi timbila, Mozambique

1946 - 1981: de eerste stappen

De eerste programma's van UNESCO in het culturele veld weerspiegelden de politieke en sociale situatie van de wereld na de Tweede Wereldoorlog en in een periode van dekolonisatie. In het kader van het mandaat van UNESCO – een bijdrage leveren aan de vrede via onderwijs, wetenschap en cultuur – ging de aandacht toen vooral naar het bevorderen van internationale samenwerking in het veld van de kunsten en het zoeken naar manieren om de variëteit aan culturele identiteiten in de hele wereld te (h)erkennen. Er werden diverse acties ondernomen in verband met traditionele culturele domeinen, zoals literatuur, musea, muziek en talen.

In 1946 werd de Internationale Raad voor Musea (ICOM) opgericht, gevolgd door de Internationale Muziekraad (IMC) in 1949. Het eerste volume van de *Index Translationum* werd gepubliceerd in 1949 en in 1952 werd te Venetië een conferentie gehouden waarbij bezorgdheden rond artistieke productie op de agenda stonden. Die bijeenkomst leidde tot de goedkeuring van de Universele Conventie voor Auteursrecht, die van kracht werd in 1955 en in 1971 werd herzien. Door het groeiende besef – in de schaduw van de verwoestende gevolgen van de Tweede Wereldoorlog – dat gebouwd erfgoed beschermd moest worden in tijden van oorlog, werd in 1954 de Conventie inzake de Bescherming van Culturele Goederen in geval van

Gewapend Conflict goedgekeurd in Den Haag (Nederland). Deze conventie introduceerde de term 'culturele goederen' ("cultural properties") als een allesomvattende en homogene categorie van objecten die beschouwd werden als beschermingswaardig omwille van hun unieke culturele waarde. Deze term zou later ook gebruikt worden in de Conventie betreffende de Middelen ter Verbodiging en Voorkoming van Illegale Invoer, Uitvoer en Doorvoer van Cultuurgooederen (1970), waar het verdrag van Den Haag en zijn Tweede Protocol uit 1999 complementair voor zijn.

Reeds in 1953 publiceerde UNESCO het eerste deel van een nieuwe reeks met de titel: *Eenheid en diversiteit van culturen*. Dit was gebaseerd op een onderzoek naar de toenmalige opvattingen over de specifieke culturen van verschillende bevolkingsgroepen en de onderlinge relaties tussen die culturen. De bedoeling van deze publicatie was een inzicht te verschaffen over verschillende culturen in de wereld en hun wederzijdse relaties. Dit werd gevolgd door een project over de wederzijdse waardering van de oosterse en westerse cultuur, dat in 1957 werd gelanceerd en negen jaar duurde. In 1966 keurde de Algemene Vergadering de bekende Verklaring van de Principes van de Internationale Culturele Samenwerking goed. Deze verklaring legde de wezenlijke kenmerken vast van UNESCO's internationale samenwerkingsbeleid op het vlak van cultuur, namelijk: dat iedere cultuur zijn eigen waarde en waardigheid

Foto © Nationale Raad voor Cultuur van Vanuatu

Foto © Stadhuis van Dowaal

heeft die moeten worden gerespecteerd en behouden; dat elke bevolkingsgroep het recht en de plicht heeft om zijn eigen cultuur te ontwikkelen; en dat alle culturen deel uitmaken van het gemeenschappelijke erfgoed dat aan de mensheid toebehoort. Hiermee was de basis gelegd voor de verdere ontwikkeling van UNESCO-beleidslijnen op het vlak van cultureel erfgoed. Hoewel de verklaring het begrip 'erfgoed' vermoedelijk niet gebruikte in de juridische zin van het woord, werd de term 'erfgoed van de mensheid' een sleutelement in het beleid van de Organisatie op het gebied van cultureel erfgoed.

De noodzaak voor een beleid gericht op de ontwikkeling van het concept 'erfgoed van de mensheid' – zeker wat betreft materieel erfgoed – werd heel sterk gevoeld na de Nubië-campagne in Egypte. Deze campagne werd gestart in 1960 en was toen het meest treffende voorbeeld van een succesvolle actie om de internationale publieke opinie te alarmeren en mobiliseren voor een grootscheepse reddingsoperatie. Twee jaar later vond de officiële onthulling plaats van de Abu Simbel tempels, die 64 meter boven hun originele standplaats werden gereconstrueerd. Andere voorbeelden van activiteiten die gericht waren op de bescherming van monumentaal cultureel erfgoed waren de campagne voor het behoud van Venetië, die in 1962 werd gestart, de goedkeuring door de Algemene

Vergadering van de Aanbeveling betreffende de Bescherming van Culturele Goederen in Gevaar gebracht door Openbare of Particuliere Werken op 19 november 1968, gevolgd in 1970 door de Conventie betreffende de Middelen ter Verbodiging en Voorkoming van Illegale Invoer, Uitvoer en Doorvoer van Cultuurgooederen.

Deze campagnes en acties met juridische effecten hebben ongetwijfeld gezorgd voor een groter besef van de rol die cultuur speelt in de economische ontwikkeling. Tegen de politieke achtergrond van de dekolonisatie en de Koude Oorlog werd in Venetië van 24 augustus tot 2 september 1970 een Intergouvernementele Conferentie gehouden over de institutionele, administratieve en financiële aspecten van cultuur. Deze conferentie markeerde de opkomst van de begrippen 'culturele ontwikkeling' en 'culturele dimensie van ontwikkeling' en stimuleerde de discussie over hoe cultuurbeleid geïntegreerd zou kunnen worden in ontwikkelingsstrategieën. De conferentie bevestigde dat de diversiteit van nationale culturen en hun originaliteit en uniciteit een essentiële basis vormen voor menselijke vooruitgang en de ontwikkeling van een wereldcultuur. Men realiseerde zich dat in veel landen het voortbestaan van inheemse culturen werd bedreigd doordat er, wegens gebrek aan middelen, opleidingsinstellingen en

gekwalificeerd personeel, bijna niets werd ondernomen om hun cultureel erfgoed te bewaren. Daarmee werd de basis gelegd voor de samenwerking met niet-gouvernementele organisaties die actief zijn op het gebied van cultuur: er werd gesteld dat lidstaten dergelijke ngo's zoveel mogelijk moesten betrekken bij de uitwerking en implementatie van hun cultuurbeleid.

Naast de activiteit van UNESCO op het gebied van auteursrecht en de bescherming van cultuurgooederen, waaraan gerefereerd wordt in de conventies van 1952, 1954 en 1970, richtte de Organisatie zich ook op de promotie van beleid voor erfgoed en culturele industrieën als motor voor ontwikkeling in alle lidstaten, ongeacht hun graad van ontwikkeling.

In 1972 keurde UNESCO een tienjarenplan goed voor het onderzoek naar Afrikaanse orale tradities en de promotie van Afrikaanse talen. In datzelfde jaar vond op de Fiji-eilanden het eerste Festival van Kunsten in de Stille Oceaan plaats en werden er twee reeksen van culturele studies over Latijns-Amerika gelanceerd. Het begrip 'cultureel erfgoed' was toen nog niet opgesplitst in een materieel en een immaterieel luik. Maar op basis van een Verklaring in 1966, het succes van de campagne in Nubië en de principes die in Venetië waren vastgelegd, was de belangrijkste verwezenlijking van UNESCO in 1972, de goedkeuring van de Conventie betreffende de Bescherming van Cultureel en Natuurlijk Werelderfgoed. Deze conventie is tot op vandaag waarschijnlijk het meest universele wetgevende instrument op het gebied van cultureel erfgoed. Aangezien deze Conventie zich hoofdzakelijk richt op monumenten, groepen gebouwen en sites, werd de identificatie van cultureel erfgoed als materieel cultureel erfgoed versterkt. Net als de Conventie van Den Haag focust ze op onroerende cultuurgooederen (in dit geval van uitzonderlijke universele waarde), maar

Foto © Luis Sanz / UNESCO

introduceert ze tegelijk ook het begrip 'erfgoed van de mensheid'. Dankzij haar programmatische benadering, gebaseerd op een systeem met lijsten en het gebruik van herzienbare operationele richtlijnen voor de implementatie, was de Conventie van 1972 een versterking voor erfgoedbeleid en werd de tekst de standaardreferentie voor het opnemen van conserveringsbeleid als een middel voor ontwikkeling, grotendeels via toerisme.

Aangezien de wettelijke aspecten van collectieve intellectuele eigendomsrechten nog niet duidelijk waren vastgelegd, werd besloten om immaterieel cultureel erfgoed niet op te nemen in het blikveld van de Conventie van 1972. De regering van Bolivia stelde om die reden in 1973 voor om een Protocol toe te voegen aan de (in 1971 herziene versie van de) Universele Conventie voor Auteursrecht, om een wettelijk kader te voorzien voor de bescherming van folklore. Dit voorstel werd niet aanvaard, maar een jaar later startte een gouvernementele expertenvergadering, die in Tunis werd georganiseerd met de steun van UNESCO en de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom (WIPO), met het werken aan een ontwerp van een modelwet, die verwees naar de bescherming van de intellectuele eigendomsrechten van dergelijke culturele manifestaties. In het kielzog van de conferentie in Venetië (1970) volgde nog een reeks

regionale seminaries. Tijdens een daarvan, de Intergouvernementele Conferentie over Cultuurbeleid in Afrika, die in 1977 plaatsvond in Accra (Ghana), pleitten experts ervoor de definitie van cultuur ruimer op te vatten dan alleen kunsten en erfgoed, zodat ook wereldbeelden, waardesystemen en overtuigingen eronder zouden vallen. Een jaar later werd de 'Bogotá-verklaring' goedgekeurd door de Intergouvernementele Conferentie over Cultuurbeleid in Latijns-Amerika en de Caraïben, waarin stond te lezen dat culturele ontwikkeling de levenskwaliteit van gemeenschappen en individuen zou moeten verbeteren. Verder stelde de verklaring dat culturele authenticiteit gebaseerd is op de erkenning van de componenten van culturele identiteit – wat de (al dan niet gemengde) geografische oorsprong van die elementen ook is – en dat elke bevolkingsgroep of gemeenschap het recht en de plicht heeft om onafhankelijk haar eigen culturele identiteit te bepalen, op grond van haar historische antecedenten, individuele waarden en aspiraties, en van haar soevereine wil.

1982-2000: van Mondiacult tot Onze Creatieve Diversiteit

De reeks conferenties die volgde op de bijeenkomst in Venetië (1970) werd in 1982 in Mexico-Stad afgesloten door de Wereldconferentie over Cultuurbeleid, beter bekend als Mondiacult. Op deze conferentie waren

960 deelnemers aanwezig uit 126 van de 158 lidstaten die UNESCO toen rijk was. Het succes van de Conventie van 1972 en het belang dat werd gehecht aan onroerend cultureel en natuurlijk erfgoed, hadden de aandacht voor het belang van andere vormen van erfgoed en van cultuurproductie als een middel voor ontwikkeling enigszins overschaduwd. De bedoeling van deze conferentie was dan ook een overzicht te krijgen van kennis en ervaringen op het gebied van cultuurbeleidsprocessen en praktijken sinds de conferentie van Venetië in 1970, verder ook het onderzoek naar fundamentele culturele problemen in de eigentijdse wereld te stimuleren, nieuwe richtlijnen te formuleren ter bevordering van culturele ontwikkeling in algemene ontwikkelingsprojecten, en internationale samenwerking op het vlak van cultuur aan te moedigen.

De aanwezigen op de conferentie verwierpen unaniem iedere vorm van hiërarchie tussen culturen – er bestaat immers geen enkele goede rechtvaardiging voor een opdeling in superieure en inferieure culturen – en bevestigden de plicht van iedereen om respect te hebben voor alle culturen. Er werd beklemtoond dat culturele identiteit een bescherming vormt voor tradities, geschiedenis, morele, spirituele en ethische waarden die van generatie op generatie werden overgeleverd. Verder werd gesteld dat huidige en toekomstige culturele gebruiken even waardevol zijn als die uit het verleden, en dat zowel overheden als gemeenschappen samen werk zouden moeten maken van de ontwikkeling van cultuurbeleid. Daarom zouden zowel overheidsinstellingen als burgerorganisaties moeten participeren in de ontwikkeling van cultuurbeleid.

Een van de grootste verdiensten van deze conferentie was de herdefiniëring van het begrip cultuur. Men stelde namelijk dat onder de term 'erfgoed' voortaan ook alle culturele waarden

Foto © Bunkei-cho, Agentschap voor Culturele Zaken, Japan

☛ Het kabuki theater, Japan

☛ De samba de roda do recôncavo van Bahia, Brazilië

die werden uitgedrukt in het leven van alledag moesten worden begrepen. Er werd bovendien meer belang gehecht aan activiteiten die de levenswijzen en expressievormen waarin deze culturele waarden tot uiting komen, ondersteunen. Op de conferentie werd opgemerkt dat de aandacht die voortaan zou worden besteed aan de bescherming van 'immaterieel erfgoed', een van de meest constructieve ontwikkelingen van het toen voorbije decennium was. Het was ook een van de eerste keren dat de term 'immaterieel erfgoed' officieel werd gebruikt.

Die herdefiniëring van het begrip cultuur (ruimer dan alleen kunsten en letteren, maar ook levenswijzen, fundamentele rechten van de mens, waardesystemen, tradities en geloofsovertuigingen) was dus alweer een grote stap vooruit. Daarnaast werd tijdens die conferentie ook een nieuwe definitie van cultureel erfgoed vastgelegd in de Mexico-Stad Verklaring inzake Cultuurbeleid, die zowel materiële als immateriële uitingsvormen van menselijke creativiteit omvatte: talen, rituelen, overtuigingen, historische plaatsen en monumenten, literatuur, kunstwerken, archieven en bibliotheken. Verder staat er in die verklaring dat iedere cultuur een uniek en onvervangbaar geheel van

waarden vertegenwoordigt, aangezien de tradities en expressievormen van elke (bevolkings)groep de meest doeltreffende middelen zijn om zich te onderscheiden in deze wereld. Daaruit voortvloeiend werd gesteld dat culturele identiteit en culturele diversiteit onlosmakelijk verbonden zijn en dat de erkenning van de aanwezigheid van een variëteit aan culturele identiteiten waar er ook verschillende tradities naast elkaar bestaan, de essentie is van cultureel pluralisme.

De Conferentie verzocht UNESCO niet alleen haar programma ter bescherming van monumenten en historische sites als cultureel erfgoed verder te ontwikkelen, maar ook een programma en activiteiten te voorzien voor de studie en waarborging van immaterieel cultureel erfgoed, met name voor orale tradities. Deze activiteiten zouden moeten plaatsvinden op bilateraal, subregionaal, regionaal en multinationaal niveau, en gebaseerd moeten zijn op de erkenning van de universaliteit, diversiteit en absolute waardigheid van (bevolkings)groepen en culturen. Behalve de erkenning van het belang van het cultureel erfgoed van minderheden binnen staten, benadrukte de conferentie ook dat op het vlak van culturele en spirituele waarden en tradities, de culturen van het Zuiden een belangrijke, positieve invloed zouden kunnen hebben op de culturen in de rest van de wereld.

De conferentie vroeg aan de lidstaten en aan alle internationale organisaties die actief zijn op het vlak van cultuur, om hun erfgoedbeschermingsbeleid uit te breiden tot het hele repertoire van culturele tradities, dat niet beperkt is tot artistiek erfgoed maar ook het geheel van erfgoedexpressies uit het verleden (inclusief volkskunst, folklore, orale tradities en culturele gebruiken) onder hun hoede te nemen. De conferentie was van mening dat het behoud en de ontwikkeling van de traditionele cultuur van een (bevolkings)groep

een wezenlijk onderdeel zou moeten zijn van elk programma dat gericht is op de bevestiging van haar culturele identiteit. Onder het begrip folklore, als wezenlijk onderdeel van erfgoed van een natie, zouden dan ook aspecten moeten vallen als taal, orale traditie, overtuiging, vieringen, eetgewoonten, geneeskunde, technologie e.d. Om die reden adviseerde de conferentie de lidstaten om dezelfde status toe te kennen aan (tot dan toe) niet-erkende aspecten van culturele tradities als aan historische en artistieke goederen, en de nodige technische en financiële middelen vrij te maken voor de bescherming, ondersteuning en verspreiding ervan.

In 1984, twee jaar na de Mondiacult Conferentie, werd er een top gehouden in de Braziliaanse stad Rio de Janeiro om het behoud en de ontwikkeling van ambachten in de moderne wereld te bespreken. In 1984 werd – op basis van de Modelbepalingen voor Nationale Wetten betreffende de Bescherming van Uitdrukkingen van Folklore tegen Illegale Exploitatie en andere Schadelijke Handelingen die waren goedgekeurd in Tunis – een ontwerpverdrag uitgewerkt door UNESCO en WIPO, dat echter nooit werd bekrachtigd. De wettelijke bescherming van folklore liet nog vijf jaar op zich wachten. Toch werden er al enkele activiteiten op het gebied van immaterieel cultureel erfgoed ondernomen, zoals de voorbereiding van een boek over Arctische talen en de start van een proefproject in Mali dat traditie en culturele vernieuwing combineerde in de plattelandsontwikkeling in 1987. Een jaar eerder, in 1986, adviseerde de Sociaal-Economische Raad (ECOSOC) de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties om een beslissing te nemen over het al dan niet uitroepen van een 'werldecennium voor culturele ontwikkeling', gebaseerd op een ontwerp-actieplan dat werd voorgelegd door de directeur-generaal van UNESCO.

In 1989 vond er een internationale bijeenkomst van experts plaats in

Foto © David Seitz / UNESCO

Tapiserie, Turkije

Hammamet, Tunesië, over de uitwerking van een tienjarenplan (voor de periode 1990-1999) voor de ontwikkeling van ambachten in de wereld. In datzelfde jaar, zeven jaar na de Mondiacult, werd de Aanbeveling inzake de Bescherming van Traditionele Cultuur en Folklore goedgekeurd door de Algemene Vergadering. Dat was het eerste wettelijke instrument in zijn soort dat gericht was op de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed en dat dus de wensen weerspiegelde die destijds op de Mondiacult-conferentie waren geuit. Om deze aanbeveling de volgende jaren zoveel mogelijk bekendheid te geven, organiseerde UNESCO cursussen en ondersteunde ze het maken van inventarissen, de uitwerking van beschermingsprogramma's, het nieuw leven inblazen en verspreiden van immaterieel cultureel erfgoed van minderheden en inheemse bevolkingsgroepen, en de organisatie van talrijke festivals van traditionele culturen.

Er ontstond een heel netwerk van folkloreactiviteiten: er werd cd's uitgebracht met traditionele muziek in de wereld (UNESCO *Collection of Traditional Music of the World*), een handboek over muzikaal erfgoed (*Collecting musical heritage*), een atlas van bedreigde talen (*Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing*), een methodologische handleiding voor de bescherming van traditionele cultuur en folklore tegen ongepaste

commerciële uitbuiting (*Methodological Manual on the protection of traditional culture and folklore against inappropriate commercial exploitation*) en een document over ethiek en traditionele cultuur (*Ethics and Traditional Culture*). Verder werden er acht regionale seminars georganiseerd over de implementatie van de Aanbeveling van 1989, maar dit leidde niet tot blijvende resultaten.

Toch zorgde de Aanbeveling op zich voor een groter besef van de noodzaak om speciale aandacht aan immaterieel cultureel erfgoed te schenken. In 1990 werd voor het eerst de UNESCO *Crafts Prize* uitgereikt tijdens een internationale ambachtenbeurs in Ouagadougou in Burkina Faso. Het Internationale Fonds voor de Promotie van Cultuur lanceerde in dat jaar een proefproject voor de vrijwaring van de korenmollieders van Maharashtra in India, om aan te tonen dat zogezegd verdwenen vormen van orale tradities nieuw leven in kan worden geblazen en dat ze zelfs een frisse culturele impuls kunnen geven. Na het succes van het project op kleine schaal, werd het project uitgebreid tot het hele grondgebied van de staat Maharashtra. In 1992 werd tijdens een internationale meeting in de Indonesische stad Jogjakarta een nieuwe UNESCO-videocollectie over podiumkunsten voorgesteld: *Traditional Dance, Theatre and Music of the World*. In november van datzelfde jaar werd er een regionaal seminarie gehouden over de culturele dimensie van ontwikkeling in Afrika (besluitvorming, participatie en ondernemingen), gezamenlijk georganiseerd door UNESCO, de Wereldbank en UNICEF, in samenwerking met het ministerie van Cultuur in Abidjan (Ivoorkust). In 1993 lanceerde UNESCO het project *Rode Boek van bedreigde talen*, dat werd gevolgd door de aanleg van een databank van bedreigde talen door de universiteit van Tokio, Japan, in 1995. In 1993 werd ook het programma voor 'levende menselijke schatten' (*Living Human Treasures*) gestart, op basis van een voorstel van Korea in de schoot van de Uitvoerende Raad van UNESCO.

In 1991 keurde de Algemene Vergadering een resolutie goed waarin de directeur-generaal werd gevraagd om, in samenwerking met de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, een onafhankelijke Wereldcommissie voor Cultuur en Ontwikkeling op te richten. Deze commissie zou een rapport moeten opstellen over cultuur en ontwikkeling, en een aantal voorstellen moeten doen voor zowel dringende als langetermijncaties om tegemoet te komen aan de culturele noden in een sociaal-economische context. Deze Wereldcommissie zag het levenslicht in december 1992, met als voorzitter Javier Pérez de Cuéllar, voormalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties.

Het rapport van die commissie, *Onze creatieve diversiteit*, belichtte de rijkdom van materieel en immaterieel erfgoed dat wordt overgedragen van generatie op generatie. Het erkende dat dit erfgoed is ingebed in het collectief geheugen van gemeenschappen over de hele wereld en dat het hun gevoel van identiteit versterkt in tijden van onzekerheid. Terwijl het rapport UNESCO's gedachtengang volgde wat betreft de noodzaak om cultuur en culturele diversiteit te beschermen, belichtte het ook het feit dat tot dan toe vooral werd gefocust op tastbare zaken (bv. monumenten, kunstwerken, handwerk) die de belangrijkste begunstigers waren van het beleid om cultureel erfgoed te bewaren. Het wijst op het feit dat het heel fragiele immaterieel cultureel erfgoed daardoor veel minder aandacht kreeg en herhaalde dat ook niet-tastbare overblijfselen (zoals plaatsnamen en lokale tradities) deel uitmaken van het cultureel erfgoed.

De commissie benadrukte bovendien het belang van erfgoedbeschermingsmaatregelen als onderdeel van economische ontwikkeling. In de wetenschap dat er nog onvoldoende rekening werd gehouden met immaterieel cultureel erfgoed, wezen experts erop dat het

potentieel van erfgoed niet ten volle werd benut en dat het beheer ervan te wensen over liet. De commissie onderstreepte dat de Conventie betreffende de Bescherming van Cultureel en Natuurlijk Werelderfgoed, die als juridisch instrument enkel van toepassing is op materieel erfgoed, de zorg weerspiegelt voor een erfgoed dat vooral in de sterk ontwikkelde landen van grote waarde is, maar in feite niet geschikt is voor de soorten erfgoed uit regio's waar andere culturele expressievormen – zoals artefacten, orale tradities en dans – de boventoon voeren. Om die reden riepen experts op tot de ontwikkeling van andere bijkomende vormen van erkenning, zodat echt de volledige waaier aan erfgoed van over de hele wereld de nodige aandacht zou krijgen.

Onze creatieve diversiteit weidde ook uit over de problemen die men bij het beschermen van erfgoed tegengekomen was vanuit politiek, ethisch en financieel perspectief. Er werd gewaarschuwd voor politieke manipulatie waardoor de complexiteiten van materiële culturele bewijspplaatsen wordt herleid tot simpele (en vaak misleidende) boodschappen over culturele identiteit. Deze boodschappen concentreren zich doorgaans op sterk symbolische zaken, ten koste van meer populaire culturele expressievormen of van de historische feiten. Vanuit ethisch oogpunt bestaat het gevaar dat antropologische studies zich vooral richten op minder gespecialiseerde groepen zoals toeristen, die geïnteresseerd zijn in

'etnische kunsten'. Dit kan indirect leiden tot de dramatisering en uitvoering van culturele tradities buiten de oorspronkelijke context, waardoor deze worden herleid tot 'etnische attracties'. Wat betreft de financiële kant van de erkenning van intellectueel eigendomsrecht voor bepaalde uitingen van immaterieel cultureel erfgoed, somde de Commissie vier onderling verbonden issues of risico's op, waarmee rekening moet worden gehouden:

- **echtverklaring**, in verband met de reglementering van de reproductie van traditioneel handwerk;
- **onteigening**, in verband met het weghalen van waardevolle voorwerpen en documenten van hun oorspronkelijke plaats;
- **compensatie**, in verband met het feit dat individuen of gemeenschappen aan de bron van culturele uitingen niet worden vergoed;
- de vrees voor **culturele vermarkting**, wat een verstrend effect op de volkscultuur zelf zal hebben.

Het rapport wijst ook op mogelijke problemen met de erkenning van intellectueel eigendomsrechten en stelt dat het concept 'intellectuele eigendom' misschien niet zo geschikt is wanneer het gaat om levende creatieve tradities. Het stelt dan ook voor om een nieuw concept te ontwikkelen, gebaseerd op ideeën die eigen zijn aan traditionele regels. Verder worden ook de problemen besproken in verband met welk cultureel erfgoed zou kunnen

worden beschermd, en om te beslissen welk erfgoed moet worden beschermd, aangezien slechts weinig landen een inventaris hadden van het erfgoed op hun grondgebied op basis waarvan ze een soort selectie zouden kunnen maken en een prioriteitenlijst opstellen.

De publicatie van het rapport werd gevolgd door een reeks regionale fora over de bescherming van folklore, georganiseerd door UNESCO en WIPO, en door een intergouvernementele conferentie over het Afrikaanse talenbeleid. In het jaar na de publicatie van *Onze creatieve diversiteit* stelde de directeur-generaal van UNESCO twee parallelle acties voor. De eerste was het lanceren van het programma voor de Proclamatie van Meesterwerken van het Oraal en Immaterieel Erfgoed van de Mensheid, hetgeen een grote stap betekende in de richting van wereldwijde sensibilisering voor de noodzaak tot bescherming van dergelijk erfgoed. De tweede actie was het opzetten van een onderzoek naar de mogelijkheid om een instrument te ontwikkelen dat een standaard kan zetten voor de bescherming van traditionele cultuur en folklore.

Het doel van die Proclamatie was het bewustzijn te verhogen van het belang van immaterieel erfgoed via een nieuwe vorm van internationale onderscheiding. In 2001, 2003 en 2005 werden 90 elementen uitgeroepen tot Meesterwerken van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Mensheid, waardoor een wereldwijde beweging ontstond voor het vrijwaren van immaterieel cultureel erfgoed.

Vanaf 2000 en de voorbereiding van de conventie

Ondanks alle goede bedoelingen van de verklaring van Mexico (Mondiacult), duurde het nog meer dan 20 jaar voor de internationale gemeenschap erin slaagde normatieve instrumenten te ontwikkelen die culturele identiteit

De traditie van de Vedische gezangen, India

Foto © Indira Ghandi / Nationaal Centrum voor Kunst

en culturele diversiteit behandelen als hoofdelementen van een ontwikkelingsbeleid.

Eind jaren 1990, na een hele reeks regionale meetings, organiseerden UNESCO, de VN en de Smithsonian Institution een conferentie in Washington D.C. De titel ervan was "Een Globale Evaluatie van de Aanbeveling van 1989 inzake de Bescherming van Traditionele Cultuur en Folklore van 1989: Lokale Versterking en Internationale Samenwerking". Op deze conferentie kwamen de experts tot de conclusie dat er een wettelijk bindend instrument nodig was in het veld van het vrijwaren van immaterieel cultureel erfgoed. Ze vonden bovendien dat de aanbeveling van 1989 te veel focuste op de documentatie en te weinig op de bescherming van levende gebruiken en tradities of op de groepen en gemeenschappen als 'dragers' van dit levende erfgoed. Ze benadrukten dat er nood was aan een meer inclusieve methodologie die zich niet alleen zou richten op de artistieke uitingen zoals verhalen, liedjes enz... maar ook zou ingaan op de onderliggende kennis en waarden die hun productie mogelijk maken, op de creatieve processen die producten opleveren en op de manieren van interactie waardoor deze producten passend ontvangen en waarderend bevestigd worden. Verder werd door de Conferentie aanbevolen om voortaan de term 'immaterieel cultureel erfgoed' te gebruiken in het kader van het nieuwe instrument, in plaats van de

term 'folklore', een omschrijving die door sommige gemeenschappen als vernederend werd beschouwd. 'Immaterieel cultureel erfgoed' zou beter weergeven waarover het gaat: de aangeleerde processen van mensen – samen met de kennis, creativiteit en vaardigheden waaruit ze ontstaan en verder ontwikkelen, de producten die eruit voortkomen, en de grondstoffen, ruimtes en andere aspecten van de sociale en natuurlijke context die noodzakelijk zijn voor hun voortbestaan – die levende gemeenschappen een gevoel van verbondenheid geven met eerdere generaties en zowel belangrijk zijn voor culturele identiteit als voor het vrijwaren van culturele diversiteit en menselijke creativiteit.

Op verzoek van de lidstaten, legde de directeur-generaal in 2001 een rapport voor over de voorbereidende studie naar het aangewezen zijn van een internationale regulering, via een instrument dat de standaard zet, ter bescherming van traditionele cultuur en folklore. Uit het rapport komt naar voren dat intellectueel eigendomsrecht niet voldoende bescherming biedt voor uitingen van immaterieel cultureel erfgoed en dat er een speciaal aangepast *sui generis* regime specifiek voor dat doel moet worden uitgewerkt. Verder staat in het rapport dat de bestaande instrumenten ter bescherming van het cultureel erfgoed vooral bedoeld zijn voor materieel erfgoed en niet specifiek verwijzen naar immaterieel erfgoed, en dat ze geen afdoend kader bieden voor de bescherming van immaterieel erfgoed, o.a. door het bijzondere karakter van dit soort levend erfgoed. Het rapport adviseerde dan ook om een nieuw normatief instrument te ontwikkelen op grond van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Verenigde Naties, 1948) en stelt de basisprincipes voor waarop het instrument moet gebaseerd zijn. Die basisprincipes luiden als volgt:

De culturele ruimte van Kihnu, Estland

- Immaterieel cultureel erfgoed moet fundamenteel worden gewaarborgd via de creativiteit van, en de uitvoering door, leden van de gemeenschappen waar het gemaakt en onderhouden wordt.
- Het verlies van immaterieel cultureel erfgoed kan alleen worden voorkomen door ervoor te zorgen dat de betekenissen, de vruchtbare omstandigheden en de vaardigheden die nodig zijn voor de creatie, opvoering of overdracht, steeds kunnen worden gereproduceerd.
- Elk instrument ter bescherming van immaterieel cultureel erfgoed moet de rechten en de mogelijkheden van gemeenschappen die nodig zijn voor de voortzetting, het beheer met eigen methodes en de duurzame ontwikkeling van hun erfgoed, koesteren, aanmoedigen en beschermen.
- Het delen van elkaars cultuur en een culturele dialoog cultiveren zijn bevorderlijk voor ieders creativiteit, zolang dit in billijk evenwicht en met wederzijds respect gebeurt.

Op basis van de aanbevelingen van de conferentie in Washington D.C. stelt het rapport ook voor om de niet langer geschikte term 'folklore' te vervangen door 'immaterieel cultureel erfgoed' en geeft het een eerste definitie van deze term en suggesties voor reeksen domeinen waarin dit erfgoed zich manifesteert. De Uitvoerende Raad van UNESCO (het wettelijk orgaan dat de effectieve en rationele uitvoering van het programma en de door de Algemene Vergadering goedgekeurde begroting verzekert) riep op tot meer discussie over de verdere conceptuele uitwerking van de diverse aspecten en de definitie van immaterieel cultureel erfgoed met de bedoeling de definitie meer consistent te maken met die van de Proclamatie van de Meesterwerken van Oraal en Immaterieel Erfgoed van de Mensheid. Verder maakte de Uitvoerende Raad duidelijk dat de bescherming van dergelijk erfgoed niet

De gule wankulu, Malawi, Mozambique en Zambia

beperkt moest blijven tot het opstellen van normatieve acties, en wees op de noodzaak om samen te werken met WIPO en om de grenzen van bescherming te onderzoeken.

In september 2001 keurde de Algemene Vergadering van UNESCO de Universele Verklaring betreffende Culturele Diversiteit goed. In Artikel 7 van deze verklaring staat dat erfgoed in al zijn vormen moet worden beschermd, gestimuleerd en doorgegeven aan toekomstige generaties als de neerslag van menselijke ervaring en aspiraties, om creativiteit te koesteren en een interculturele dialoog te inspireren. De verklaring diende als basis voor de ontwikkeling van het normatieve instrument ter bescherming van immaterieel cultureel erfgoed. In het bijbehorende actieplan besloten de lidstaten stappen te ondernemen voor de uitwerking van een beleid en strategieën ter bescherming van cultureel en natuurlijk erfgoed en in het bijzonder van oraal en immaterieel erfgoed. Daarnaast wezen ze op het belang van het respect voor en de bescherming van traditionele kennis, met name van inheemse bevolkingsgroepen. Ze erkenden ook de rol van traditionele kennis op het vlak van milieubescherming en beheer van natuurlijke hulpbronnen en het belang van het stimuleren van synergieën

tussen moderne wetenschap en lokale kennis. Met dit in het achterhoofd, besloot de Algemene Vergadering om werk te maken van een internationaal bindend instrument, bij voorkeur een conventie, voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed.

In datzelfde jaar (2001) werd de Conventie betreffende de Bescherming van Cultureel Erfgoed Onderwater door de Algemene Vergadering goedgekeurd. Qua opzet en werking is ze vergelijkbaar met andere UNESCO-conventies voor de bescherming van erfgoed op het land, maar in dit geval is de regelgeving specifiek gericht op archeologische sites onder water. De bepalingen van deze conventie zijn gekoppeld aan de UNESCO-conventie van 1970 en de UNIDROIT-conventie van 1995, omdat die laatste precieze bepalingen bevat voor de preventie van illegale handel in culturele goederen die uit de zee zijn gehaald. Dit instrument bevat echter geen clausule voor restitutie.

2002 was voor de Verenigde Naties het Jaar voor Cultureel Erfgoed. Beleidsmaatregelen voor de bescherming van (met name immaterieel) cultureel erfgoed speelden een steeds belangrijkere rol in de ontwikkeling en de noodzaak van een duidelijk kader hiervoor drong zich op. In september van dat jaar kwamen de vertegenwoordigers van 110 lidstaten, waaronder 72 ministers van Cultuur, samen in een rondetafelconferentie over immaterieel erfgoed en culturele diversiteit in Istanbul, Turkije. Zij keurden de Verklaring van Istanbul goed, waarin zij de waarde van immaterieel cultureel erfgoed erkenden en de uitwerking en goedkeuring van een nieuwe internationale conventie aanbevolen.

In diezelfde maand september vond in Parijs de eerste internationale meeting plaats voor de voorbereiding van een conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed.

Experts bespraken er een voorlopige ontwerp tekst. Aan de orde was ook de vraag of er een ruime definitie van immaterieel cultureel erfgoed moest worden gebruikt of net niet, omdat ze vreesden dat een (te) ruime en vage interpretatie van het begrip een rigoureuze implementatie van de conventie in de weg zou staan. Er werd besloten om een verwijzing op te nemen naar de internationale instrumenten voor mensenrechten en om de termen 'gemeenschappen' en 'groepen' te behouden zonder verdere bepalingen die zouden kunnen leiden tot verschillende interpretaties. Men gaf de voorkeur aan de term 'culturele ruimte' boven 'culturele site' omdat met de eerste term eventueel ook naar gebouwen zou kunnen worden verwezen. Aangezien immaterieel cultureel erfgoed constant in beweging zijnd levend erfgoed is, besloten de experts om 'overgeleverd van generatie tot generatie' toe te voegen aan de definitie. In verband met de vraag of ook taal als een domein van immaterieel cultureel erfgoed zou moeten worden beschouwd, werd uiteindelijk een compromis gesloten. Taal zou met zoveel woorden worden opgenomen als 'vehikel' of 'vector' van immaterieel cultureel erfgoed. Ten slotte werd met consensus besloten geen enkele verwijzing naar religies op te nemen in het domein van 'sociale gebruiken, rituelen en festiviteiten'. Bijna alle experts steunden het voorstel om de lidstaten een belangrijke rol toe te kennen bij de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed. Hun belangrijkste verplichting zou zijn om het immaterieel cultureel erfgoed aanwezig op hun grondgebied te identificeren en te definiëren, in overleg en in samenwerking met de betrokken gemeenschappen, niet-gouvernementele organisaties en andere belanghebbende partijen. Verder werd besloten om een internationaal register van immaterieel cultureel erfgoed op te stellen op basis van de nationale inventarislijsten van de lidstaten. Dit register (nu bekend als de Representatie Lijst van Immaterieel

Foto © Marc Spookaar

Cultureel Erfgoed van de Mensheid) zou moeten dienen om het betreffende erfgoed in de schijnwerpers te zetten en om de dialoog over culturele diversiteit te stimuleren. Er volgden nog verschillende bijeenkomsten om de conventietekst te schrijven. Er werd consensus bereikt over de belangrijkste punten, namelijk: het belang van de rol van de lidstaten, het belang van de internationale samenwerkings- en solidariteitsprincipes, de uitwerking van een flexibel en effectief beschermingssysteem, de instelling van een intergouvernementeel comité onder de hoede van de Algemene Vergadering van lidstaten van de conventie en de oprichting van een fonds voor het vrijwaren van immaterieel cultureel erfgoed. In november 2003 stelde de UNESCO Cultuurcommissie voor dat de Algemene Vergadering op de plenaire vergadering met consensus de Internationale Conventie betreffende de Borging van Immaterieel Cultureel Erfgoed zou goedkeuren als een UNESCO-conventie. Dat gebeurde en de Conventie werd aangenomen in een vergadering op 17 oktober 2003, met 120 stemmen voor, 8 onthoudingen en geen enkele stem tegen. De Conventie werd van kracht op 20 april 2006, drie maanden na de neerlegging van het dertigste ratificatiedocument (zie ook de geüpdate lijst van lidstaten op www.unesco.org/culture/ich). Ondertussen heeft al (veel) meer dan de helft van de lidstaten de Conventie geratificeerd. De uitzonderlijk snelle ratificatie van deze conventie weerspiegelt de grote interesse voor immaterieel erfgoed. Het wijst ook op een wijdverspreid bewustzijn van de nood aan de internationale waarborging via een dergelijke conventie, gezien de mogelijke dreiging die uitgaat van de moderne levensstijlen en processen van globalisering. De talloze activiteiten die al zijn uitgevoerd

op nationaal niveau en de vele intergouvernementele meetings die al op internationaal niveau hebben plaatsgevonden, tonen aan dat de conventie al volop in de praktijk wordt gebracht. Het aannemen van deze conventie en de vlotte toepassing ervan betekenen dan ook een mijlpaal in de jarenlange strijd van UNESCO voor de bescherming van het levende erfgoed van de wereld. De Conventie van 2003 voor het Waarborgen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed, waarvan de structuur deels gebaseerd is op de programmatische benadering van de conventie van 1972, benadrukt de gelijke erkenning van uitingen en tradities, zonder enig hiërarchische onderscheid. Het concept van 'uitzonderlijke universele waarde' – zoals dat voorkomt in de conventie van 1972 – is dan ook niet van toepassing op het waarborgen van immaterieel cultureel erfgoed. Internationale erkenning is gebaseerd op het belang van het levende erfgoed voor het gevoel van identiteit en continuïteit van de betrokken gemeenschappen. Deze erkenning wordt gegeven door het erfgoed in de schijnwerpers te plaatsen, wat volgens Artikel 16 ook de hoofdbedoeling van de representatieve lijst is. De conventie focust echter vooral op de diverse vormen van borging van het erfgoed en op uitwisseling van goede voorbeeldpraktijken, en niet zozeer op het systeem van de lijsten zelf. In 2005 werd nog een ander wettelijk instrument op het vlak van cultuur van kracht: de Conventie over de Bescherming en Promotie van de Diversiteit van Culturele Expressies. Terwijl de Conventie van 2003 vooral gericht is op de (processen van) overdracht van kennis binnen de betrokken gemeenschap(en) en groepen die dit erfgoed dragen, houdt de Conventie van 2005 zich meer bezig met de productie van culturele expressies die circuleren en worden

Immaterieel
Cultureel
Erfgoed

gedeeld via culturele activiteiten, goederen en diensten. Die conventie is een aanvulling op een reeks andere wettelijke instrumenten van UNESCO ter bevordering van diversiteit en van een wereld waarin elke vorm van creativiteit van individuen en mensen wordt aangemoedigd, en wil zo bijdragen aan de economische ontwikkeling en aan de promotie en het behoud van de culturele diversiteit in de wereld. Cultuur heeft aldus – voor het eerst in de geschiedenis van het internationaal recht – een plaatsje veroverd op de politieke agenda vanuit een wens om globalisering te humaniseren. In deze proactieve context is cultuur een echt platform geworden voor dialoog en ontwikkeling, en opent zo weer nieuwe gebieden van, of mogelijkheden tot, solidariteit.

VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED

UNESCO Platform Vlaanderen vzw

Organisatie
van de Verenigde Naties
voor Onderwijs,
Wetenschap en Cultuur

Immaterieel
Cultureel
Erfgoed

Immaterieel cultureel erfgoed, dat wordt overgeleverd van generatie op generatie, is constant in ontwikkeling, verschaft gemeenschappen en groepen een gevoel van identiteit en continuïteit en bevordert het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit.